

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата філософських наук, доцента
Чистіліної Тетяни Олександрівни на дисертацію Петрова Валерія Євгеновича
«Соціальний простір кінематографа»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата
філософських наук зі спеціальності
09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дисертація В. Є. Петрова «Соціальний простір кінематографа», подана на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук до спеціалізованої вченої ради Д 64.051.06 в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, присвячена значущій та актуальній для вітчизняної філософії темі. Класичні теоретичні філософські концепції піддаються постійному перегляду, оновленню категоріальної бази в ракурсі сучасного соціального устрою і суспільних відносин. Дана проблема вже здобула поширення у дослідженнях низки наук (соціології простору, архітектурі, media studies та інших), які запропонували різноманітні технології вироблення соціального простору кінематографа та відносин уваги в ньому. Саме тому прагнення дисертанта об'єднати у соціально-філософській площині вже усталені уявлення про соціальний простір, увагу та кінематограф та спрямувати їх на вирішення проблеми аналізу соціального простору кінематографа, заслуговує поваги. У зв'язку з цим здається гранично важливим теоретичне обґрунтування й розробка комплексу проблем, пов'язаних із специфікою соціального простору кінематографа як соціально визначеного феномену постіндустріального інформаційного суспільства.

Дисертаційне дослідження В. Є. Петрова є суттєвим науковим внеском у соціально-філософське осмислення актуальної проблеми аналізу феномена уваги у контексті кінематографа як соціальної практики. У сучасному філософсько-гуманітарному знанні актуалізувались питання простору, обговорюються теоретичні підвалини «просторового повороту», що ґрунтуються на дослідженнях П. Бурдьє, А. Лефевра, М. Фуко та інших. До цієї дискусії долучились і українські дослідники, які запропонували низку варіацій уточнення поняття «соціальний простір», його структури та функціональності: Д. Замятін, І. Мартинюк, Н. Соболева, Л. М. Рішко-Порческу, Л. Філіннов, А. П. Артеменко та інші. Дисертація В. Є. Петрова значно збагачує цей напрямок соціально-філософських і міждисциплінарних досліджень оригінальним авторським варіантом соціально-просторового підходу.

Дисертаційне дослідження має чітку структуру, в кінці кожного розділу та підрозділів формулюються самостійні висновки. Зміст дисертації В. Є. Петрова складається з вступу, висновків, трьох розділів, та додатку. Дисертант починає своє дослідження з критичного аналізу теоретичних підходів (В. Бен'ямін,

З. Кракауер, А. Лефевр), у яких наявні певні уявлення стосовно функціонування кінематографа у соціальному просторі. Узагальнення розробок цих мислителів дозволяє дисертанту обґрунтувати власну історико-матеріалістичну аналітичну методологію дослідження соціального простору кінематографа, яку він викладає у підрозділі 1.2. і з позицій якої проводить подальшу критику сучасних концепцій соціального простору кінематографа у роботах Т. Ганнінга (концепція атракційного кінематографа), М. Хансен (кінематограф як публічна сфера), Т. Рекубера (соціальний простір кінематографа як абстрактний простір), А. Затц-Діаза (соціальний простір кінематографа як простір відмінності), а також концепцій представників теорії раннього кінематографа та представників так званого «просторового повороту» в соціальній філософії. Критичний розгляд теорій вищезазначених мислителів дає автору підстави для розробки власного поняття соціального простору кінематографа (підрозділ 1.4). Розглянувши головні положення та прогалини у теоретичних дослідженнях соціального простору кінематографа, дисертант переходить аналізу уваги як соціального феномена, чому присвячений другий розділ роботи. Спираючись на концепцію К. Маркса та відштовхуючись від теорії соціального простору А. Лефевра, автор формулює поняття простору-репрезентації, і далі, спираючись на аналіз соціальних просторів кіноекрану та кінотеатру, переходить до розгляду поняття субституції. Логічним завершенням роботи постає третій розділ, у якому автор пропонує розглянути соціальний простір кінематографа у контексті його взаємовідносин з іншими капіталістичними просторами дозвілля: зоопарком та парком розваг, що дозволяє йому висунути гіпотезу анатопічності зазначених просторів, а також концептуалізувати основні її ознаки (виробництво природності та локалізація кризи).

Дисертація відзначається високим ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірності й новизни, що забезпечується глибоким вивченням першоджерел спеціальної літератури. Особливу цінність для розвитку вітчизняної філософської думки представляє полеміка автора з концепцією соціального простору А. Лефевра [С. 40-42]. Дисертант також збагачує вітчизняну філософську науку введенням в її тематичний контекст нових, критично переосмислених, зарубіжних напрямків досліджень, які представлені іменами: Тома Ганнінга (п. 1.3.1.), який пропонує розглядати кінематографічне дійство не як процес пасивного сприйняття глядачем екранного видовища, а як процес активної взаємодії глядача з простором кіноекрана та кінотеатру; Жака Полетт та Жермен Лакасс (п. 1.3.2.), які стверджують, що простір експонування має безпосередній вплив на сприйняття фільму глядачем, керуючи його увагою або, навпаки, виробляючи безліч випадкових відволікань; Марка Шіля, Тоні Фітцморіса, Стівен Барбер та інших теоретиків раннього кінематографа (п. 1.3.3.) що актуалізують розгляд кінематографа у контексті сучасного міста; Міріам Хансен, Крістіни Герарті, Адріана Атіка та Нірмала Пуvara (п. 1.3.4.), які розглядають соціальний простір

кінематографа як поле постійного динамічного напруження між моральними і естетичними приписами дискурсу офіційної буржуазної культури, та формами громадського присвоєння, що виходять із «низових» практик повсякденного проживання цього простору; Айвана Затц-Діаза (п. 1.3.5.), що розвиває теорію виробництва соціального простору А. Лефевра на матеріалі дослідження історії розвитку кінематографа. Слід також особливо підкреслити, що більшість англomовних наукових робіт, які використовує дисертант, ще не були перекладені в Україні.

Автор формулює наукову проблему і мету, виходячи з актуальності та значущості теми. Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній через застосування соціально-просторового аналітичного підходу встановлено, що соціальний простір кінематографа є простором капіталістичного дозвілля, який характеризується приховуванням, частковим самоподоланням та субституцією, матеріалізує відносини мимовільної уваги, що актуалізуються у атрактах та просторах-репрезентаціях, характеризується анатопічною подібністю до просторів зоопарку та парку розваг у вимірах виробництва природності та локалізації кризи, відповідно. Також автором встановлено, що кіноекран є найрозвиненішою формою матеріалізації відносин уваги у капіталістичному суспільстві, оскільки завдяки ньому відносини уваги у соціальному просторі кінематографа набувають мимовільної форми. Необхідно зазначити, що постановка нових теоретичних проблем, що мають певну практичну спрямованість, подібних до аналізу феномену уваги у соціальному просторі кінематографа, сприяють збагаченню філософського знання, оновленню, розширенню та уточненню категоріально-понятійної бази соціальної філософії, інтеграції існуючих до цього окремо концепцій (соціального простору та уваги), їх репрезентації у соціальній практиці.

У цілому дисертаційна робота справляє позитивне враження, відзначається чіткістю формулювання проблеми, поставленої мети, логічністю викладу й доказів. Доробки дисертаційного дослідження, яке має міждисциплінарний характер, можуть бути плідно використані у викладанні дисциплін філософсько-гуманітарного блоку в вищих навчальних закладах, стати підґрунтям сталих та змістовних міжпредметних зв'язків (соціальної філософії, філософії кіно, естетики, теорії медіа, соціології, культурології тощо). Матеріали й висновки дослідження представляють практичний інтерес при розробці теоретичних концепцій суспільних, виробничих відносин, генези та побудов соціального простору кінематографа, функціонування відносин уваги.

Разом з тим, попри всі відзначені позитивні риси, притаманні цьому дисертаційному дослідженню, воно не позбавлене певних недоліків.

Перше зауваження стосується змісту категоріально-понятійного апарату. На наш погляд, робота тільки виграла би, якщо б автор розширив поле концептуалізації соціального простору. Філософська та соціологічна думка ХХ століття виробила чимало підходів до визначення цього феномену, серед яких соціально-політичний підхід П'єра Бурд'є, концепція віртуального простору

Ентоні Гіденса, соціологія простору Георга Зіммеля та інші. Таке розширення дозволило би більш ґрунтовно розкрити такі принципи для дисертаційної роботи В. Є. Петрова поняття, як «простір дозвілля», «простір життя», «простір міста».

Друге зауваження стосується матеріалу, обраного автором для обґрунтування його теорії. Хоча необхідність звернення у дослідженні саме до капіталістичного суспільства кінця XIX – початку XX століття та місця кінематографа в ньому стає зрозумілою із викладення автором концепцій В. Беньяміна (п. 1.1.1.), З. Кракауера (п. 1.1.2.) та теоретиків раннього кінематографа (п. 1.3.1., 1.3.2.), вона ніде окремо не обґрунтовується автором. В наслідок цього виникає питання щодо можливості застосування авторської концепції до інтерпретації сучасного капіталістичного суспільства та кінематографа в ньому. Хоча частково на це питання відповідає додаток А «Технології продукування глядацької уваги на матеріалі аналізу сучасного українського кінематографа («Смертельно живий», реж. Максим Стецков, 2015)», все ж відсутність теоретичного дослідження сучасного кінематографа і сучасного суспільства, чи хоча б чіткої аргументації щодо можливості його проведення у цьому або наступних дослідженнях, видається за недолік.

Третє зауваження. На наш погляд, у дисертації недостатньо представлені роботи сучасних українських дослідників, що присвячені дослідженню феномена кінематографа та уваги. Між цим, можна навести низку захищених дисертацій з даної проблематики за останні роки по наступним наукам: мистецтвознавство (Горпенко В. Г. «Архітектоніка фільму: Режисерські засоби і способи формування структури екранного видовища»), суспільні науки (Савченко-Шагінян Т. Л. «"Жіноча" кінорежисура в гендерному аспекті культуротворчості»), культурологія (Олійник О. С. «Культурні індустрії: соціальна сутність, стан та перспективи розвитку в Україні»), психологія (Яновський М. І. «Механізми психологічного впливу кінематографічного відеоряду на глядача», Брюховецька О. В. «Психоаналітична концепція суб'єкта і її застосування в теорії кіно», Жирякова І. А. «Об'єктно-орієнтовані моделі і інструментальні засоби дослідження феномена сфокусованої уваги», Сасіна І. О. «Особливості та корекція розвитку уваги у дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором»), юридичні (Бурлаков С. Ю. «Кінематографічний твір як об'єкт права інтелектуальної власності»). Згадані дисертаційні дослідження не ставлять питання функціонування уваги в соціально-філософській площині, але дисертант міг би їх використовувати для вирішення завдань свого дослідження. Це зауваження носить скоріше характер рекомендації для подальших наукових розвідок в обраному напрямку.

І останнє зауваження має суто технічний характер. Хоча автор не ставить за мету аналіз власне витворів кінематографу, все ж звернення до аналізу кінематографічних творів, на наш погляд, збагатило би дисертацію додатковим значенням для розвитку мистецтвознавчої думки в Україні.

Однак зазначені недоліки не знижують цінності й наукової новизни дисертаційного дослідження. В цілому, аналізуючи й оцінюючи дисертацію, є всі підстави стверджувати, що її наукові положення глибоко обґрунтовані, відзначаються достовірністю й новизною. Висновки здобувача мають велике науково-теоретичне та практичне значення.

Викладені зауваження та побажання не знижують науково-теоретичної та практичної цінності роботи і не ставлять під сумнів її результати. Дисертаційне дослідження В. Є. Петрова є завершеною самостійною працею, в якій отримані нові науково-обґрунтовані результати. Результати дослідження досить повно викладені у публікаціях дисертанта в наукових фахових виданнях України з філософських наук та наукових періодичних виданнях інших держав з наряду, за яким підготовлено дисертацію. Зміст автореферату чітко відображає основні положення дисертації.

Таким чином, на підставі аналізу дисертації Петрова В. Є., автореферату дисертації, публікацій дисертанта у фахових наукових виданнях можна зробити висновок, що дисертаційна робота виконана на належному теоретичному і методологічному рівні, відповідає вимогам щодо дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук, зокрема пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а автор дисертації – Петров Валерій Євгенович – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент –
кандидат філософських наук,
доцент, доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

Чистіліна Т.О.

